

*Новікова Н. А.,
аспірант кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ІНФОРМАЦІЯ В РЕГУЛЮВАННІ ПРАВОВИХ ВІДНОСИН: ПРОБЛЕМИ ДЕФІНІЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто посилення ролі інформації в правових відносинах загалом та державному управлінні зокрема. Досліджено поняття інформації в українському законодавстві. Висвітлено проблеми визначення терміну інформація.

Ключові слова: інформація, ознаки інформації, законодавче визначення інформації, інформаційно-правові відносини, проблеми дефінізації інформації.

Постановка проблеми. Посилення інформаційного потоку та ролі інформації у суспільному житті, збільшення швидкості та меж її розповсюдження ставить перед українською державою питання про упорядкування інформаційних процесів, некерована маса яких здатна завдати значної шкоди як окремим громадянам, так і державі в цілому. У зв'язку з цим постає необхідність законодавчого регулювання інформаційної сфери, ключовим поняттям якої є інформація.

Стан дослідження. Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про посилення інтересу до визначеної проблеми з боку наукової думки. Питання визначення терміну інформація, її місця та ролі в правових відносинах, в сфері державного управління, питання інформаційних відносин, інформаційної безпеки сьогодні активно розглядаються вітчизняними та зарубіжними науковцями, зокрема І.В. Арістовою, В.М. Брижко, О.П. Дзьобань, В.Г. Пилипчуком, О.М. Трофімовим. Разом з тим стан законодавства України стосовно інформаційних відносин не можна назвати задовільним, наявність великої кількості часом неузгоджених нормативних актів не сприяє їх належному застосуванню в практичній діяльності, що знижує ефективність регулювання інформаційно-правової сфери. З огляду на вищевказане, **метою** статті є дослідження стану законодавства України стосовно визначення інформації.

Виклад основного матеріалу. Управління інформаційною сферою суспільства поступово набуває все більшого значення. А.Б. Венгерів у роботі «Право і інформація в умовах автоматизації управління» ще у 1978 році зазначив, що одним із найбільш значних об'єктів, з приводу якого на сучасному етапі суспільного розвитку складаються самостійні суспільні відносини, передусім у сфері управління державним господарством, є соціально-економічна та науково-технічна інформація. Саме цей об'єкт та наявні в нього характерні риси та закономірності формують в управлінні народним господарством новий вид суспільних відносин, які потрібно назвати інформаційними. Інформація починає чинити значний вплив на окремі процеси у сфері соціального управління та виробництва [1, 17-18].

Характеризуючи евристичне функціонування інформації в суспільстві, В.З. Коган зазначає, що метою вироб-

ництва інформації є вплив ідеологічний, економічний, естетичний та ін. [2, 28-30]. Неконтрольовані інформаційні потоки можуть завдавати як позитивного, так і небажаного впливу на процеси, що відбуваються в державі.

Значення інформації для якісного державного управління є предметом дослідження не лише сучасної науки. Н.Макиавеллі у трактаті «Державець», не застосовуючи терміну «інформація», звертає увагу читача на важливість повідомлень, що отримує голова держави та можливість маніпуляції владою за допомогою дезінформації [3, 101-111]. Сьогодні можливість керувати, маніпулювати потоками інформації в державі мають засоби масової інформації, насамперед – електронні. Це «четверта гілка влади», що повинна знаходитись в певному співвідношенні з трьома іншими гілками влади, бути підлеглою системі стримувань і противаг. Ця четверта влада є реальною, хоча і специфічною, має надзвичайно сильний вплив на суспільні відносини. Вона також повинна діяти на правовій основі, що забезпечують свободу засобів масової інформації та захист від зловживань цією свободою [4, 86].

Соціальне життя неможливе без інформації, без спілкування і комунікації. Інформація виступає в якості двигуна суспільного і технічного прогресу, а також у якості ключового пункту пізнання, виявляючи загальні і конкретні, багатогранні зв'язки з дійсністю як відображення цієї дійсності. Існуючи незалежно від суб'єкта, що пізнає, інформація проявляється в процесі пізнання [5, 238].

До середини ХХ сторіччя інформація сприймалась як передача повідомлення, відомості. Ідея про те, що її можна розглядати як дещо самостійне, виникла разом із кібернетикою, яка довела, що інформація має безпосереднє відношення до управління і розвитку, що забезпечує стійкість та виживання будь-яких систем. Разом з тим єдиного, універсального визначення поняття «інформація» на сьогодні у науці не існує. Для характеристики цієї категорії окремі галузі науки виділяють необхідні для вирішення конкретних проблем риси, ознаки.

Будь-яка реальна взаємодія живих істот з навколишнім середовищем передбачає використання інформації про навколишній світ як засіб регуляції та управління власною поведінкою, що забезпечує адекватні взаємовідносини з дійсністю. Активність всього живого органічно пов'язана з використанням інформації, яка виступає обов'язковою передумовою цієї активності. Інформація не є ані речовиною, ані енергією, ні взагалі будь-якою особливою субстанцією. Вона цілковито втілена в матеріальних речових або енергетичних явищах, що виступають як її носії. Інформація не може існувати без цих носіїв, хоча вона відрізняється від їх матеріального субстрату. Таким чином, сама можливість такого специфічного явища, як інформація повинна мати свої основи в певних властивостях мате-

ріальних реалій, що забезпечують можливість інформації втілюватись в їх речовому або енергетичному субстраті. Це пов'язано з природою матеріальної взаємодії, всі явища, процеси об'єктивно існуючого матеріального світу безперервно взаємодіють між собою, і в процесі взаємодії зазнають змін, що фіксуються [6, 523-524].

Розглядаючи поняття «інформація», В.М. Брижко виділяє два аспекти: гносеологічний та онтологічний. В гносеологічному (семантичному) аспекті інформація – це відомості про дійсність на основі мислення і висновків людей або вирішення задач засобами, що наділені інтелектуальними можливостями, тобто інформація розуміється як відомості, як якісне значення змісту повідомлення. В онтологічному аспекті інформація є кількісним значенням міри пропускну здатності каналу зв'язку, як інтенсивності та упорядкованості потоку повідомлення в межах передачі даних завдяки організації процесу кодування/декодування і передачі/прийому даних. При цьому мова йде не про змістовний аспект інформації, а про можливість її неспотвореного перетворення-кодування для обробки в автоматизованих системах. В законодавстві використовується саме семантичний аспект інформації, інтерпретуючи її як відомості, знання. Подібне трактування орієнтовано на застосування документів в реальному середовищі [7, 18-19].

Характеризуючи категорію «інформація», А.Б. Венгеров виділяє наступні ознаки, що мають значення для права: самостійність інформації відносно свого носія (для інформації характерним є наявність матеріального носія, фізико-хімічні якості якого не здійснюють значного впливу на організацію інформації); можливість багаторазового використання однієї і тієї ж інформації; її нещезність при споживанні; збереження переданої інформації у об'єкта, що її передає (цією ознакою інформація істотно відрізняється від інших матеріальних об'єктів); здатність до збереження, інтегрування, накопичення «стискання»; кількісна визначеність інформації; системність. Самостійність інформації щодо носія дозволяє встановити статус носіїв інформації, оскільки одна і та ж сама інформація, що має правове значення, може зберігатись і передаватись на різних носіях. Нещезність інформації при споживанні веде до специфіки правового регулювання відносин у сфері створення та використання творів інтелектуальної діяльності, збереження інформації у суб'єкта, що її передає, означає, що юридично передачу інформацію неможливо прирівняти до передачі речі [1, 19-20].

Юридична наука вимагає розробки свого понятійного апарату в інформаційній сфері, оскільки це надасть можливість її ефективного правового регулювання. Однак слід відзначити недостатність вітчизняних наукових розробок у цій галузі, що стало причиною неузгодженості нормативно-правових актів, їх неналежної якості та, відповідно, низької ефективності впливу на інформаційні відносини.

В українській науковій юридичній думці під інформацію розуміється документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві й державі та навколишньому природньому середовищі, виділено такі види, як політичну, економічну, духовну (культурну), науково-технічну, соціальну, екологічну і міжнародну [8, 717]. Таке визначення не враховує можливість існування та розповсюдження інформації без

її обов'язкового документування та публічного, загальнодоступного, відкритого оголошення, що суттєво звуужує об'єм зазначеної категорії. Крім того, такий підхід до розуміння інформації як відомостей лише про події і явища (статичні поняття) залишає поза увагою відомості про процеси (щось тривале у часі) [9, 44].

Результатом сприйняття вітчизняною правовою наукою категорії «інформація» в такому звууженому сенсі стало те, що в Законі України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657-ХІІ в редакції станом на 02.10.1992 інформацію було визначено як документовані або публічно оголошені відомості. Таке визначення і сьогодні наявне в Законі України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 № 2210-ІІІ, відповідно до якого інформація – це відомості в будь-якій формі й вигляді та збережені на будь-яких носіях (у тому числі листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, органіграми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відео-, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп'ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості [10]. Тобто те, що існує поза офіційного документування або публічного оголошення інформацією не визнається, так само як і відомості про процеси, що тривають у часі.

Законом України «Про інформацію» в редакції від 09.05.2011 передбачено, що інформація – це будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [11]. Аналогічне тлумачення містить і ч.1 ст. 200 Цивільного Кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-ІV [12]. Як бачимо, законодавцем розширено термін інформація відносно попередньої редакції Закону, хоча, знову ж таки, поза межами уваги лишилися триваючі у часі процеси. Таке визначення містить у собі нові терміни, що співвідносяться з поняттям «інформація»: це терміни «відомості» та «дані», визначення яких в законодавстві відсутні. Закон України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 № 2297-VI дає визначення персональних даних, як відомостей чи сукупності відомостей про особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована [13]. Законом України «Про телекомунікації» від 18.11.2003 № 1280-ІV у ст.1 інформацію, знову ж таки, визначено як відомості, подані у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб, при цьому термін «дані» має власне визначення як інформація у формі, придатній для автоматизованої обробки її засобами обчислювальної техніки [14]. Таким чином, маємо замкнене коло, де інформація визначається як дані та відомості, дані визначаються як відомості або інформація, отже, ці три поняття є тотожними, і жодне не має власної чітко окресленої дефініції.

Розрізняючи поняття інформації та даних, В.М. Брижко визначає «дані» як зафіксовані і закодовані явища та події, вони статичні, в той час як інформація, умовно, є уявленням про відомості та факти, вона динамічна, що є суттєвою її ознакою та відмінністю від поняття «дані». Таким чином, оскільки законом термін «інформація» визначено статично, виникає логічна помилка, підміна понять, що може провокувати термінологічні конфлікти. Поняття «відомості» має сенс тільки для людини, лише для людини певна сукупність симво-

лів може інтерпретуватись як «відомості про будь-що», при цьому сам суб'єкт має володіти деякою вихідною системою знань [7, 19]. Термін «відомості» неможливо застосовувати у випадках, коли йдеться про інформаційно-комп'ютерні технології, а саме вони зараз є основними носіями та розповсюджувачами інформації.

Висновки. Отже, з вищевикладеного можна зробити висновок, що на сучасному етапі розвитку вітчизняне законодавство в інформаційній сфері вимагає пильної уваги, уніфікації термінології, зокрема терміну «інформація». Не можна не відзначити, що неузгодженість законодавчих актів наявна навіть із Конституцією України, якою у ст. 32 визначено лише чотири види інформаційної діяльності: збирання, зберігання, використання та поширення інформації, в той час як у ст. 9 Закону України «Про інформацію» вказано шість видів: створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення.

Сучасний розвиток цивілізації дозволяє практично необмежено, з максимальною швидкістю поширювати інформацію по всьому світу. Намагаючись здійснити ефективне регулювання інформаційної сфери, держава повинна мати ретельно розроблену законодавчу, і, відповідно, термінологічну базу.

Стаття 1 Декларації про основні принципи, що стосуються внеску масової інформації в укріплення миру та міжнародного взаєморозуміння, в розвиток прав людини та в боротьбу проти расизму і апартеїду і підбурювання до війни, проголошена Генеральною Асамблеєю ООН на XX сесії 28.11.1978 зазначає: справа укріплення миру та міжнародного взаєморозуміння, розвиток прав людини і боротьби проти расизму, апартеїду та підбурювання до війни потребує вільного, більш широкого і більш збалансованого розповсюдження інформації. Статтею 2 вказано, що здійснення свободи думки, вираження і інформації, що визнаються складовою частиною прав людини і основних свобод, є суттєвим фактором укріплення миру та міжнародного взаєморозуміння [13, 135].

Бурхливий розвиток інформаційних потоків може сприяти дотриманню прав людини, укріплення миру, міжнародного взаєморозуміння. Водночас неконтрольоване розповсюдження інформації сприяє розвитку кіберзлочинності, порушенню авторських прав, міжнародному тероризму.

Сьогодні важко заперечувати той факт, що інформація займає надзвичайно вагомий нішу як у житті окремої людини, так і у сфері буття такої складної системи як держава. Стрімке накопичення кількості інформації, збільшення обсягу та швидкості її розповсюдження у світі ставить перед українською державою цілу низку питань, що потребують зваженого вирішення. Кількість та якість отриманої інформації впливає і на якість прийняття рішень, що стосується сфери управлінської діяльності. Вдале використання інформаційних ресурсів держави здатне значною мірою підвищити якість управлінських рішень. Разом з цим необхідно звертати увагу і на виникнення питання інформаційної безпеки, оскільки останнім часом все більше вчених і, аналітиків, дослідників говорять про підвищення можливого впливу інформації на масову свідомість людей, що тягне за

собою питання інформаційної безпеки особи, суспільства, держави. Все це вимагає від держави ефективного регулювання, упорядкування інформаційних відносин, створення відповідної нормативно-правової бази.

Література:

1. Венгеров А.Б. Право и информация в условиях автоматизации управления (теоретические вопросы) / А.Б.Венгеров. – М.: Юридическая литература, 1978. – 208 с.
2. Коган В.З. Теория информационного взаимодействия: Философско-социологические очерки / В.З.Коган. – Новосибирск: Изд-во Новосибирск. ун-та, 1991. – 319 с.
3. Макиавелли Н. Государь / Н.Макиавелли; Пер. с итал. К.П.Танатушко. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 704 с.
4. Венгеров А.Б. Теория государства и права : Учебник для юридических вузов. 3-е изд. / А.Б.Венгеров – М.: Юриспруденция, 2000. – 528 с.
5. Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации / Р.Ф.Абдеев. – М.: ВЛАДОС, 1994. – 336 с.
6. Философия: Учебник для вузов / Под общ. ред. В. В. Миронова. – М.: Норма, 2005. – 928 с.
7. Брижко В.М. До гносеології категорії «інформація» // Інформація і право. – 2011. – № 2(2). – С. 13-20.
8. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл», 1998. – Т. 2: Д-Й. – 1999. – 744 с.
9. Береза А.В. Феномен інформації у суспільстві і державному управлінні // Актуальні проблеми політики. – 2011. – Вип.43. – С. 40-45
10. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 № 2210-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 12. – Ст.64
11. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 4 8 . – Ст.650
12. Цивільний Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV // (Відомості Верховної Ради України – 2003. – № 40-44. – Ст.356
13. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI // (Відомості Верховної Ради України – 2010. – № 34. – Ст.481
14. Про телекомунікації: Закон України від 18.11.2003 № 1280-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 12. – Ст.155
15. Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. – 784 с.

Новикова Н. А. Информация в регулировании правовых отношений: проблемы дефиниции

Аннотация. В статье рассмотрены усиление роли информации в правовых отношениях в целом и государственном управлении в частности. Исследовано понятие информации в украинском законодательстве. Освещены проблемы определения термина информация.

Ключевые слова: информация, признаки информации, законодательное определение информации, информационно-правовые отношения, проблемы дефиниции информации.

Novikova N. Information in the legal relation: problem of definition

Summary. The article deals with the role of information in the legal relations in general and the state government in particular. The notion of information in Ukrainian legislation and the problems of the definition of information are researched.

Key words: information, features of information, the notion of information in legislation, the informative-legal relations, the problems of the definition of information.